

PUNKALAITUMEN KOULULAITOKSEN ALKUVAIHEET.

(Osa laajemmasta tutkielmasta.)

Heikki Hosia.

1. Ensimmäisen kansakoulun synty.

Aleksanteri II:n valoisan hallituskauden ja kansallisen heräämisaikamme kauneimpia hedelmiä kansansivistyksen alalla on kansakoululaitoksen syntyminen. Hallitsevissa piireissä ja johtavien säätyläisten keskuudessa oltiin innostuneita kansakoulujen perustamiseen jo 1860-luvun ensi vuosina. Varsinaisen kansan, sen valistuneimpienkin yksilöitten mukaansaaminen vaati aikansa, uusi aate ei niinkään helposti juurru suomalaisen talonpojan mieleen. Siksi kansakoulun perustaminen vaati useassakin kunnassa pitkäaikaista valmistustyötä.

Kansakoulun perustamisasian hiljainen kehittyminen lopulliseen toteutumiseensa Punkalaitumella on oivana esimerkkinä monesta samanlaisesta kehityskulusta Suomen talonpoikaisissa seurakunnissa. Senaatti oli 19. 4. 1858 antanut julistuksen ”perustuksista kansanopetuksen järjestämistä varten Suomen Suuriruhtinanmaassa”. Heti seuraavana vuonna on ”kansakoulu”-sana tullut Punkalaitumellakin tunnetuksi uutta sivistyslaitosta merkitsevänä. Erikoisempaa toimintaa koulun perustamiseksi ei tietenkään vielä ilmene, mutta pitäjänmakasiinin sääntöjen laatija näyttää olleen tietoinen kansakouluuusteesta. Sääntöihin, jotka vahvistettiin 30. 9. 1859, oli sisällytetty määräys mahdollisten ylijyvän käyttämisestä. ”Seurakunnan hyödyllisten tarkoitusten” joukossa mainitaan mm. opettajan palkkaus ja kansakouluhuoneitten rakentaminen.

Kymmenlukujen vaihteessa tulee kansakoulukysymys muutenkin seurakuntalaisten tietoisuuteen. Kappalaisviran armovuodensaarnaajaksi saapuu v. 1859 pastori Karl Edvard Hagelberg, innokas kansansivistyksen ystävä. Hän puhuu kansakoulusta lukukinkereillä ja alkaa koota vapaaehtoisia lahjoja koulukassan pohjarahastoksi. Valistuneimmat talonpojat ottavat asian omakseen, ja koulukassa saa ensimmäiset lahjoituksensa. Kun kassasta ensi kerran mainitaan kirkonkokousten pöytäkirjassa 17. 3. 1861 on siinä jo 96 ruplaa ja 85 kopeekkaa. Kun ”nuori ja toimellinen opettaja”, maisteri Hagelberg joutui muuttamaan pois, saatiin vakinaisesta kappalaisesta F. J. Liliuksesta yhtä uskollinen kansansivistyksen edistäjä. Hiljalleen hän juurrutti talonpoikien mieliin kansakoulu- aatetta sekä kartutti keräyksin lukukinkereillä kansakoulukassaa. Seurakunnan silloisesta kirkkoherrasta, rovasti A. J. Saloviuksesta, käytetään eräässä sanomalehti uutisessa nimitystä ”koulun alku-päätoimittaja” mainiten erikoisesti, kuinka ”kansakoulumme perustus-pöytäkirjat y.m. ja koulusääntökin ovat hiljakkoin kuolleen provosti A. J. Salovius-vainajan käsialaa”. Tahtomatta mitenkään aliarvioida rovasti Saloviuksen mahdollista osuutta kansakoulu- aatteen tunnetuksitekemisessä, on ilmeistä, että sen henkisen syvämuokkauksen, mikä tarvittiin, ennenkuin mielet olivat kypsiä kansakoulua perustamaan, on suureksi osaksi suorittanut pastori Lilius. Samoihin aikoihin, kun pastorit Hagelberg ja Lilius aloittavat valistustyönsä, ilmestyy myös Punkalaitumen-kirjeisiin kansakoulun saamisen toivomuksia osoittamaan talonpoikien lämmenneen asialle. ”Sanomia Turusta”-lehdessä 21. 9. 1860 lausuu Efraim Viikari: ”Kansakoulu olisikin meitille tarpeelle, kuin vaan varoja raskitaisiin liikkeelle panna hyödyllisiin laitoksiin ja jätettäis kaikki turhamaisuudet pois.” Suomettaressa nimim. ”—i—” 28. 9. 1860 toivoo ”kansakoulunkin tarpeellisuus täällä ymmärrettävän, jota ei nyt vielä moni ymmärrä”. Punkalaitumen seurakun-

nallisen elämän hiljaisina vuosina 1863—1865 sai kouluasiakin aikaa kypsyä mielissä ja vasta v. 1866 se tulee esille kirkonkokouksessa.

Kysymys kiertokoulujen perustamisesta oli ollut kirkonkokouksen käsiteltävänä jo v. 1861. Ratkaisevaa päätöstä ei kuitenkaan saada silloin aikaan suurten erimielisyyksien takia. ”Koska yksi osa seurakunnan jäsenistä oli peräti tällöisten koulujen asettamista vastaan, ehkä sanken tarpeellisten, niin kovin, ettei he suostuneet millään muulla tavalla paitse jos Esivalta eli korkiat asianomaiset, joilla on niiden valvominen ja peräänkatsominen määräävät sekä koulun asettamisen että opettajan palkan, ja konsa toinen osa heistä jälleviä, jotka olivat kiertokoulun asettamiseen suostuvaiset, tahtoivat tämän tärkeän toisella ajalla tapahtuvaiseen kirkonkokoukseen ylösykättäväksi syystä että, koska nyt aivan vähän oli seurakunnan jäseniä koossa, saataisiin likempi tieto, mitä he asiassa lausuisivat, eritoten opettajan palkan määräyksestä kokonansa esivallalta — — niin tästä syystä ei taidettu nyt mitään yksimielisyyttä saada ja lopullista päätöstä tässä koulun asettamisessa eikä opettajan palkasta otettaa, vaan päätettiin koko asia toistaiseksi.” Uudelleen asia tulee esille kirkonkokouksessa vasta 26. 8. 1866 ”usiamman talollisten ja muitten tahdosta ja toivomuksesta”, siis kansan omasta keskuudesta lähteneenä. Kun asian vastustajat huomattessaan olevansa vähemmistönä olivat poistuneet kokouksesta — sellainen tapa oli silloin yleinen —, niin kokoukseen jääneet ”havaittuansa ja myönnettyänsä kiertokoulun tarpeellisuutta ja hyödyllisyyttä tästä keskenänsä keskustellen viimein suostuivat ja ynnä päättivät aivan yksimielisesti siinä samassa asettaa ja perustaa kiertokoulun yli seurakunnan ja ottaa siihen opettajan palkitaaksensa”. Koska koulu oli saatava pikaisesti toimimaan, valittiin heti ”komitea” laatimaan sääntöjä. Siihen tulivat ”Herra Pastori F. J. Lilius, jonka tulee olla puheen johdattajana, kirkkoväärtti Viktor Pent-

tilä, talolliset Erland Yliuotila ja Juha Uusi Nikkilä ja myös rusthollari Matti Poutala". Toimikunnan oli kokoonnuttava "jota pikemmin, sitä paremmin". Vasta 30. 12. 1866 hyväksyttiin sääntöehdotus ja "jälkeen elämiseksi otettiin". Koulua ei kuitenkaan saatu sinä talvikautena toimimaan, ehkä ei ollut opettajaa, ehkä nälänhädän torjuminen vei ajan henkisiltä harrastuksilta. Elokuun 4:nä 1867 päätetäänkin, että koulu aloitetaan vasta seuraavana talvena, mutta opettaja päätetään valita niistä, jotka paraillaan avoinna olevana hakuaikana hakevat. Oliko toimeen halukkaita useitakin, ei ilmene asiakirjoista, opettajaksi saapui tammikuun viimeisenä päivänä Fredrik Auvinen Sulkavalta, täysin valmis kansakoulunopettaja Jyväskylän Seminaarin "ensimmäisestä parvesta".

Koulu aloitettiin helmikuun alussa ja toimi se kussakin piirikunnassa 6 viikkoa kierrellen vuoden ajalla, kesäkauden lyhyttä taukoa lukuunottamatta, kaikkiaan 36 talossa. Kierto alkoi syrjäkylistä, kesällä oli koulu Mäenpäässä ja syksyllä se kiersi Teikalan taloissa. Oppilaita oli näiden 36 viikon aikana varsin runsaasti, 89 poikaa ja 84 tyttöä. Koska opettajana oli kansakoulunopettaja, niin hän koetti saada opetusohjelmankin korkeammalle tasolle, kuin se tavallisesti kiertokouluissa oli. Luku-aidon ensi alkeitten sekä katekismuksen ja raamatunhistorian lisäksi saivat halulliset opetusta kirjoituksessa ja laskennossa, muistelevatpa toiset opetetun voimistelua. Kirkkoherran ilmoituksen mukaan 13 poikaa ja 4 tyttöä oppi kirjoitustaidon. Vain vuoden ajan koulu toimi kiertävänä, kouluharrastus oli jo tälläkin ajalla ilmennyt siksi suurena, että se kykeni ylläpitämään kiinteäkin koulua.

Punkalaitumen kouluolojen kehitykselle oli erinomainen onni, että alkavan kiertokoulun opettajaksi saatiin täysin pätevä kansakoulunopettaja. Fredrik Auvinen aloitti rinnan koulutyönsä kanssa hiljaisen mielipiteitten

muokkauksen. Iltapuhteilla oli hyvää aikaa keskustella isäntien kanssa ja valaista koulukysymystä. Kun "talvi 1868 oli se maassamme kuulu nälkä- ja kuolevaisuusajan kaista", ei voitu ajatellakaan asian esilleottoa kevään kuntakokouksissa. Heti kun kaunis kesä antoi toiveita hyvästä sadosta ja nälkävuosien väistymisestä, niin kuntakokouksen esimies, pastori F. J. Lilius, esittää kiinteän kansakoulun perustamista. Päätöksen harvinainen yksimielisyys osoittaa, että kahden ponnekkaan esitaistelijan, Fredrik Auvisen ja F. J. Liliuksen, kylvö oli nopeasti kantanut kauniin hedelmän. Kymmentäkään vuotta ei ollut kulunut siitä, kun seurakunta jyrkästi vastusti kouluja, ja nyt tuskin nälkävuosien ankarista koettelemuksista päässeenä se on valmis vain yhden jäsenen vastustaessa ottamaan kannettavakseen kiinteän kansakoulun kustannukset. Kokous pidettiin 9. 8. 1868 ja pöytäkirja kertoo käsittelystä: "Koska allekirjoitettu puheenjohtaja esitti seisovan kansakoulun pitäjässä olevan hyödyllisemmän kuin se nyt oleva kiertokoulu, eikä saata tulla kunnalle kalliimmaksi kun kiertokoulu, sillä että hallitukselta on toivottava saada apua; niin tehtiin kysymys: pannaanko tänlaisen seisovan koulun laittaminen toimeen? Tätä vastusti ainoastaan yksi kunnan jäsenistä — —, mutta usiat talon isännät olivat tähän suostuvaiset ja myönnöttivät seisovan kansa koulun tarpeellisuutta. — — Koulun järjestämiseksi katsottiin hyväksi asettaa komitea, joka tekee säännöt siihen ja tähän valittiin: esimieheksi, provasti A. J. Salovius ja jäseniksi: kirkkovärtti Erland Yli-Uotila, kunnallislautakunnan esimies Matti Teinilä, rusthollarit Matti Poutala ja Samuel Mokka, tallolliset Abraham Roukka Haviokoskelta, Johan Kustaa Seppä ja karvari Karl Petter Grönlund." Valittu toimikunta sai työnsä päätökseen nopeasti, lokakuun 8:ntena "ylösluettiin komitealta tehty esittelo sääntöihin pysyväiseen kansakouluun, joka hyväksyttiin" pienellä muutoksella. Joulukuun kuntakokouksessa 2. 12. 1868 tulee esille

tarpeellisten rahavarojen hankkiminen, mikä silloisena rahan puutteen aikana olikin vaikea kysymys. Verotuksen lisäämistä ei voitu ajatella ja niinpä päädyttiinkin siihen, että lainamakasiinin hätäapuväestöstä myydään 15 tynnyriä rukiita ja siemenvarastosta 5 tynnyriä, "syystä että jyvät tänä vuonna tietysti nousevat kalliimpaan hintaan kuin tulevana vuonna, jos parempi viljavuosi tulee, niinkuin luultava on". Eri varastoista saadut rahat oli pidettävä tarkoin erillään, sillä toisista kunnan menoista vastasivat vain talolliset, jotka yksinään olivat perustaneet siemenjyvästön, ja toisista koko kunta, jonka omaisuutta oli hätäapujyvästö. Viimemainitun jyvästä saaduilla rahoilla "suoritetaan maksoja, jotka liikuttavat koko kuntaa niinkuin — — 8:o. Alkavan kansakoulun huonekaluin, tauluin, kirjain y.m. ostamiseen". Yksistään talollisten kannettaviin maksuihin kuului mm. kiertokoulun opettajan palkka. Koulun tarvitsemien "kapineitten" hankkimisesta huolehtimaan valittiin toimikunta, mihin opettaja Auvisen lisäksi tulivat Matti Teinilä ja Erland Yli-Uotila. Siinä kuntakokouksessa, missä koulu päätettiin perustaa, oli "hyyrättävien huoneitten" katsastaminen jätetty kiertokoulun johtokunnan huoleksi. Joulukuun kokouksessa "katsottiin parhaaksi, että Sarkkilan Penttilässä hyyrätään huoneet kansakoulua varten, vaikka niistä maksetaan 70 markkaa vuotuista hyyryä, koska ne ovat sopivalla paikalla pitäjässä". Tämän päätöksen perusteella tehty "kontrahti", vahvistetaan kuntakokouksessa 4. 1. 1869. Kun näin oli järjestelytoimenpiteet saatu suoritetuksi, voitiin koulun toiminta alkaa tammikuun 18:ntena 1869 ennen valtionavun myöntämistä, sillä sen saannista oltiin varmoja. Olihan anomuksessa, mikä jätettiin 28. 12. 1868, voitu osoittaa, että kaikki asetuksen vaatimat ehdot oli täytetty. Senaatin päätöksellä tammikuun 21:seltä 1869 myönnetäänkin Punkalaitumen kansakoululle 600 markan valtionapu. Ensimmäinen kansakoulu Turun ja Porin läänissä oli saanut valtionavun.

Kun siis Punkalaidun on kansakoulualalla edelläkävijä Turun ja Porin läänissä, herää itsestään kysymys, mistä johtuu, että syrjäinen Punkalaidun on saanut osalleen tämän kunniasijan? Tätä ihmettelee nimim. "R. K." Kansakoulun Lehdessä v. 1931 seuraavin sanoin: "Mutta millä mahdollilla Turun läänin kolmas koulu, Punkalaitumen Sarkkilan koulu on synnytetty, sitä en pysty edes arvaamaan. Turun läänin varsinainen talollisväestö näkyy olleen tähän aikaan vielä aivan vapaa kaikista koulukiikhoilusta. Paikallishistorian tutkimus osoittanee, eikö Sarkkilan koulun perustamispuuhissa ole sittenkin ehkä olleet mukana jonkin papin sormet. Niitä näet oli siihen aikaan sellaisiakin pappeja." Tarkasteltaessa Punkalaitumen kansakoulun perustamisvaiheita kiintyy ensimmäiseksi huomio siihen, ettei kansakoulun perustamisesta käyty kiivaita taisteluja, vaan tapahtui se tasaisen kehityksen tuloksena. Yleensä ensimäinen kansakoulu saatiin pitäjään monien riitojen ja valitusten jälkeen, vanhoillinen aines pani vastaan viimeiseen asti. Satakunnassa on tämän vastuksen sanottu olleen kiivaimpia koko maassa, koska "länsisuomalaisessa taas, niinkuin on osoitettu, asuu verraten enempi määrä suomalaisen perinnäistä jäykkyyttä ja vanhain olojen rakkautta sekä taipumattomuutta uuteen". Monen naapuripitäjämme kuntakokouksien pöytäkirjat todistavatkin ankarista sanasodista, väittelyistä ja valituksista. Kansakoulun perustamiseen Punkalaitumella ei vaikuttanut edes maaherra, kuten muissa lääneissa ja myöhemmin monissa Satakunnankin pitäjissä tapahtui. Omasta keskuudesta lähtivät ne henkilöt, jotka johtivat kansakoulun perustamiseen vaikuttanutta työtä Punkalaitumella. Aikaisemmin on jo viitattu siihen hiljaiseen valistustyöhön, minkä pastori F. J. Lilius ja opettaja Fr. Auvinen suorittivat. Liitettäköön tähän vielä Auvisen läheisen työtoverin, Huittisissa vv. 1873—1876 toimineen opettaja K. J. Werkon, lausunto Auvisen toiminnasta: "Oliko hänellä niitä edellytyk-

siä, joilla hän mahdollisesti voisi tätä hengen miekkaa niin taitavasti käyttää, että vastustajat joutuisivat häpeään? Sen mukaan kun tämän kirjoittaja tuli hänet tuntemaan, niin hän oli tällä alalla uskollinen työntekijä, taitava soturi, joten hän miehen tavoin sinkahutteli vastustajansa maahan. — — — Eläen ensimmäisen vuoden samassa seurakunnassa kiertokoulunopettajana, niin hän joutui joka päivä seurustelemaan seurakuntalaisten kanssa ja herätti siten seurakuntalaisissa harrastusta kansakouluasiaan. Se oli siis työtä kansakouluuutteen palveluksessa. Emme tapaa siinä seurakunnassa kiihvasta vastustusta, jota, jos seurakuntain pöytäkirjat olisivat täydelliset, voisivat kertoa monesta muusta seurakunnasta Länsi-Suomessa”. Vaikka Auvisen työ on ehdottomasti eniten vaikuttanut siihen, että kansakoulu perustettiin jo v. 1868, niin monet Punkalaitumen johtavista talonpojistakin olivat kehittyneet siksi korkealle, ettei olisi kestänyt kauan, ennenkuin heidän joukostaan olisivat astuneet esiin miehet, jotka olisivat vieneet kansakouluuutteen pitäjässään voittoon. Lehteiltäessä ”Sanomia Turusta”-lehden 1860-luvun vuosikertoja ja erikoisesti sen maaseutukirjeitä, saa varman vakaumuksen, että Turun ja Porin läänissä Punkalaidun oli niitä sivistyksen rintapitäjiä, joissa elävimmän kaivattiin kohottavaa kansanvalistusta ja työskenneltiin sen edistämiseksi. Oliko Hämeen, parhaan kansakoulumaakunnan, naapuripitäjän asukkaitten punkalaitumelaisten, luonne eroava satakuntalaisten yleisestä sivistysvanhoillisuudesta, on vaikea sanoa. Joka tapauksessa on kahden Hämeen läänin rajapitäjän esimerkki varmaan vaikuttanut. Urjalassa oli toiminut pitäjänkoulu vuodesta 1858. Kun Punkalaitumen itäiset kylät aina vuoteen 1870 kuuluivat hallinnollisesti Urjalaan, oli yhteys näitten kahden rajapitäjän välillä varsin läheinen, eikä vuorovaikutuksessa kansakoulukaan unohtunut. Urjalaisten hyvät kokemukset koulustaan ovat eittämättä olleet tunnettuja Punkalaitu-

menkin puolella ja vaikuttaneet kouluaatteen hyväksi. Vesilahden 1860-luvun keskivaiheilla kituvasti toimineen koulun vaikutus on ilmeisesti supistunut vähemmälle. Urjalan puolelta on vielä tullut toinenkin tekijä, joka varsin tuntuvasti on helpottanut kansakoulun perustamista Punkalaitumelle. Urjalan koulun perustajia ja johtavia henkilöitä oli rusthollari ja kirkkoväärti Johan Maunula. Hän omisti Punkalaitumella Jalasjoen Ala-Jonkan talon. Tahtoen edistää kansansivistystä toisessakin kotipitäjässään hän yhdessä vaimonsa Ulrika Juhontyttären kanssa 9. 3. 1863 päivätyllä lahjakirjalla määräsi, että Ala-Jonkan talosta oli vuosittain maksettava 200 mk koulunopettajan palkkausavuksi Punkalaitumelle perustettavassa kansakoulussa. Vaikka lahjoitukseen liittyi se ehto, että mainitun tilan oli vapauduttava kaikista kansakoulukassaan ehkä kerättävistä maksuista, on se suuresti lujittanut kansakoulun perustamisen taloudellisia edellytyksiä. Pitäjän oma kansakoulukassakin oli vuosien kuluessa hiljalleen kasvanut, 17. 11. 1867 mainitaan siinä 1. 5. 1876 olleen "intressin kansa" 610 markkaa 81 penniä. Nämä molemmat kassat osaltaan vaikuttivat siihen, että kansakoulu uskallettiin päättää aloitettavaksi jo heti ensi oireitten ilmettyä nälkävuosien väistymisestä. Kauneinta kansakoulumme alkuhistoriassa onkin epäilemättä se, että isovanhempamme kiinnittivät huomiotaan henkisen tason nostamiseen hetkellä, jolloin hätä aineellisestakaan toimeentulosta tuskin oli hälvvennyt.

Kansakouluaatteen kehittyminen Punkalaitumella kymmenen vuoden kuluessa ennen lopullista toteutumistaan, kansakoulukassan syntyminen vapaaehtoisista anneista, kansakoulun lopullinen perustaminen taloudellisesti epäedullisena ajankohtana, kaikki tämä todistaa vaatimattoman kauniisti siitä hartaasta sivistyspyrkimyksestä ja eteenpäinmenon halusta, mikä antoi leiman sille talonpoikaisväestölle, joka ohjasi kuntamme asioita sen ensi aikoina.

2. Ulkonaiset olosuhteet.

Rakennukset ja oma tontti. Ensimmäisen majapaikkansa koulu sai siis Sarkkilan Penttilässä. Täällä sen käytettävissä oli koko "pytinkirivi", koulusali, 2 kamaria ja keittiö eteisineen. Paikkaan nähden oli koulu sijoitettu varsin onnistuneesti, Penttilähän on pitäjän keskustassa ja sen lähetyvillä oli muitten kylien lapsille helppo saada yösjapaikkoja. Kuntonsa puolestakin rakennus suurin piirtein vastasi sen ajan "hyyryhuoneissa" toimivalle koululle asetettuja vaatimuksia. Koulusali oli jotenkin tilava, ja opettajalle oli samassa rakennuksessa sopiva asunto. Ainoana puutteena oli koulusalin kylmyys, sillä "pytinkirivinä" ei rakennusta ollut kyllin hyvin varustettu talvikäyttöön. — Koulua perustettaessa oli tietenkin silmämääränä oman koulutalon rakentaminen, niinpä pöytäkirjassakin lausutaan huoneet "hyyrättävän", "siksi kun kunta joskus niitä rakentaa". Kesällä 1871 otetaankin asia esille kuntakokouksessa, mistä syntyy lyhyt, kipakka taistelu seurakunnan kirkkoherran kanssa, ns. "Ketunpesään"-pyrkiminen. Sopivan tontin hankkimista on varmaan jo aiemminkin ajateltu, koska kuntakokouksen, 27. 7. 1871, pöytäkirjassa mainitaan, ettei kunta ole voinut aikaisemmin ostaa tonttimaata, koska verot ovat muutenkin lisääntyneet ja koska kirkko on pikapuoliin uudestaan korjattava. Talon isännät ovat sopivaa koulutonttia katsellessaan havainneet pappilassa, ns. "Ketunpesänmaassa" olevan "kellenkään kuulumattomaksi merkityn maan kappaleen", mitä heidän mielestään on anottava kirkkoherralta koulun paikaksi. Asiaa on ennen kuntakokousta tiedusteltu rovastilta, ja puheenjohtaja lukee kokouksessa tämän lähettämän kirpeäsanaisen lausunnon, missä jyrkästi kieltäydytään luovuttamasta pappilan alueesta mitään. Lainattakoon tähän muutamia lauseita rovastin "esiintuomisesta kuntakokoukseen" osoitukseksi siitä sävystä, millä seurakunnan esi-

pappi vastasi talonpoikien anomukseen. "Siihen hullutukseen että pappilan maasta hakea liika maata kansakouluhuoneitten paikaksi en minä puolestani milloinkaan suostu enkä mene mihinkään maksoon, syystä ettei Herra Lääninmaamittari Anton Juhan Röneholmin tutkintoprotokollan jälkeen jonka Herra vara Kirkkoherra F. J. Lilius hyväntahtoisesti eteen tuo ja lukee tänpäiväisessä kuntakokouksessa asianomaisille esitteliöille ylösvalistukseksi, tiedoksi ja kanssa jälkeenalämiseksi, ei löydy siellä semmoista maata kuin esitteliä maamittari Mellerin mitättömäksi tehty kartta luultu lukkarin tonttimaan ylitse kädessä, on uskallettu lautakunnan jäsenen löytyvän, eikä myös muuta soveliaista paikkaa. Tästä johdosta siis saan myös esitellä, että kunta, joka ei ole köyhä eikä vaivainen, päättäis ostaa jonkun talon eli soveliaan paikan, johonka kouluhuoneet rakennetaan ja toivottava olisi, että tämä pantaisiin toimeen kuta pikemmin sitä parempi". Kuntakokous ei täysin suopeasti suhtaudu kirkkoherran "esiintuomiseen". Se myöntää kyllä, että pappilan maista on vaikea erottaa aluetta, koskapa isojako on vielä kesken. Kuitenkin se valitsee komitean, "joka Herra provasti A. J. Saloviukselta suosiollisesti menee pyytämään maata kansakoulua varten, johon tarpeelliseen asiaan provastin toivotaan suostuvan". Kokous ei enää pyydä ehdottomasti ns. "Ketunpesän" maata, vaan ilmoittaa tyytyvänsä tonttiin etäämpääkin, esim. Ison-Kerttulan läheltä. Kirkkoherran kanssa neuvottelemaan valitaan kunnallislautakunnan esimies Matti Teinilä, kirkkoväärti Erland Yli-Uotila sekä talolliset Abraham Uusi-Juhe ja Johan Vähäpouru. Toimikunnalle annetaan valtuus, mikäli neuvottelut johtaisivat kielteiseen tulokseen, "laillisesti menettää asian tarpeellisuuden jälkeen, ilman eri kokousta pitämätä ja kunta maksaa kustannukset". Vastustus kirkkoherran puolelta lienee ollut entistä jyrkempi, ainakaan minkäänlaista merkintää neuvottelujen tulokista tai toimikunnan mahdollisista muista toimenpiteistä

ei pöytäkirjoissa ole. Asia hautaantui pariaksi vuodeksi. Kun muistaa sitä auliutta, millä talonpojat myöhemmin suorastaan kilpailivat tonttipaikkojen lahjoittamisessa kansakoululle, täytyy ihmetellä, mistä johtui kirkkoheran, kansakoulun johtokunnan esimiehen, ankara vastustus. Oliko se vain taloudellisista eduistaan jyrkästi kiinnipitävän kirkonmiehen vastarintaa vai olivatko syyt syvemmällä, olisiko isonjaon keskeneräisyys tai silloinen lainsäädäntö asettanut esteitä toivottavalle lahjoitukselle? — — Kun Penttilän emännän kanssa tehty viiden vuoden vuokrasopimus alkaa lähetä loppuaan, tulee oman koulutalon hankinta jälleen esille. Silloin syntyikin Punkalaitumella ensimmäinen kunnallinen valtataistelu kansakoulun merkeissä. Kesäkuun kuntakokouksessa v. 1873, 27. 6. 1873, ei vielä erimielisyyksiä ilmennyt, katsotaan vain tarpeelliseksi, ”että pitää saada maata vakinaisten kouluhuoneitten rakentamista varten, niinkuin muissa pitäjissä jo on”. Tonttimaan tai sopivien, kunnollisten huoneitten hankinta tuntuu olleen varsin työlästä, kun asia on 29. 9. 1873 kolmannen kerran esillä, tehdään päätös, mikä saa mielet kuohuksiin. Kun keskipitäjällä ei ollut sopivaa huoneistoa löydetty, niin päätetään se vuokrata Oriemen Poutalasta sadan markan vuotuista vuokraa vastaan kolmeksi vuodeksi, ”mutta koulun johtokunnalla on kuitenkin oikeus, jos asiat vaatisivat yhdestä tai toisesta syystä vaikka vuoden päästä siirtää koulua maalle”. Viimeisistä sanoista ilmenee se pyrkimys, mihin opettaja Auvinenkin muistelmissaan viittaa, toiset kuntalaisista haluavat muuttaa koulun kiertäväksi, sitä olisi pidettävä vuosi kullakin kulmakunnalla. Epäilemättä näihin kiertävän koulun kannattajiin on kuulunut sellaisiakin, jotka tahtoivat koulua kiertäväksi sen takia, että useimmilla köyhilläkin olisi ollut mahdollisuus kouluttaa lapsiaan. Suuri osa on kuitenkin varmasti ollut koulun joko julkisia tai salaisia vastustajia. Onhan monien pitäjien kouluhistorioissa todistuksia siitä, että vastustajat pyrki-

vät sijoittamaan koulun syrjäkyliin, jotta se oppilaitten puutteessa lakkaisi. Hyvänä lisäsyynä siirron puolustajilla oli se, että koulun vuokra olisi Oriniemessä paljoo pienempi. Poutalassa olisi vuokra 100 mk vuodessa, kun emäntä Marjaana Penttilä vaati tällä kertaa 225 mk vuodessa. Koulun innokkaat kannattajat eivät suinkaan ensimmäisestä vastoinkäymisestä väistyneet. Kuntakokouksen puheenjohtaja, pastori F. J. Lilius, kutsuu uuden kuntakokouksen koolle 19. 10. 1873, "koska usiat koulun jäsenistä olivat tyytymättömät tämän pitäjän kansakoulun siirtämiseen Oriniemen Poutalaan". Kokouksessa on varmaankin kiivaasti taisteltu eri mielipiteitten puolesta, mutta tulos ei muutu. Koska yksimielisyyttä ei saavutettu, jää entinen päätös voimaan. Siirron puoltajien, joista erikoisesti mainitaan rusthollari Viktor Rautee-Uotila, talolliset Gustaf Kalinen ja Tuomas Vähä-Jaakkola, pääpontena on edelleen Oriniemen Poutalan huolettujen vuokran halpuus. Siirron vastustajia huolettaa eniten pelko koulun kokonaan loppumisesta Oriniemeen siirrettynä, siksi heidän puoleltaan pyydetään pöytäkirjaan merkittäväksi: "vastatkoot ne, jotka tahtoivat koulua Oriniemeen, sitä asiaa, jos koulu Oriniemeen siirtämisellä lasten vähyyden tähden lakkaa". Yritys saada asia sovittelutietä ratkaisuun, mikä olisi tyydyttänyt koulun kannattajia, oli rauennut. Valitustie oli jäljellä, ja sitä käytetäänkin. Lokakuun lopussa jättää opettaja Auvinen omasta ja valtuuttajiensa, maakauppias Aug. Sortellin, talollisten Matti Teinilän, Kalle Eklundin, Viktor Taalikan ja Kristiani Ylikerttulan sekä "Kuitin tilan omistajan" Mina Siljanderin, puolesta valituskirjelmän maaherranvirastoon. Pohjimmaisena syynä valituksessakin esitetään koulun mahdollinen lakkaaminen Oriniemessä, koska siellä ei liikenne- ym. vaikeuksien vuoksi voisi tulla kouluun kuin lähimpien kylien, Liittolan, Moisioin ja Halkivahan, lapsia Oriniemen lapsien lisäksi. Välipäätöksellään maaherra alistaa asian jälleen

kuntakokouksen harkittavaksi lausunnon antamista varten. Kokous pidetään 25. 11. 1873 ja oli siihen molemmiin puolin ennakolta varauduttu. Ennen valitusasian esilletuloa oli käsiteltävänä kuntakokousten esimiehen palkkakysymys, missä ilmeisesti koetettiin vaikuttaa myös koulunsiirtokysymykseen. Toimeen valitun opettaja Fr. Auvisen puolesta ilmoitettiin hänen vaativan 75 markkaa vuodelta, jos koulu edelleen pysytetään Sarkkilassa, mutta 175 markkaa, mikäli se siirretään Orinimeen. Hänelle ei kuitenkaan suostuttu maksamaan 75 markkaa enempää "olkoon koulu missä hyvänsä". Valituksenalaisesta asiasta ei enää paljoa keskusteltu, mielipiteet olivat jo kyllin tulleet esille kahdessa kokouksessa. Käytiin äänestykseen ja suurella enemmistöllä siirtämispäätös kumotaan, sen puolesta annetaan vain 88 ääntä ja vastaan 213 kolmannen osan äänestäjistä "kumpakaan puolta pitämättä". Punkalaitumen kunnalliselämän alkuajan kuvaaja, taloustirehtööri Juho Lähti, lausuu tästä kokouksesta ja sen päätöksestä: "Jos ottaa huomioon silloisen äyrimäärän, niin on jo yksistään äänestäjien luku ollut melkoinen ja kokous ollut varsin valmistettu edeltäpäin molemmiin puolin. — Lopputulos tästä merkillisestä kokouksesta on todella ollut, että koulun vastustajat nujerrettiin täällä äänettömiksi lähes 20 vuodeksi".

Taistelun syksy saa varsin kauniin lopun, koululle lahjoitetaan tonttimaata ja osa rakennusaineitakin. Talollinen Juho Wähäpouru ja vaimonsa Annastiina Aaprahamintytär lahjoittavat 23. 12. 1873 päivätyllä lahjakirjalla, jonka Juho Wähäpouru omakätisesti on kirjoittanut, koululle sen maa-alueen, missä koulu nykyisin sijaitsee. Lahjakirja on seuraavan sisältöinen: "Tällä avoimella kerialla ja tämän kautta lahjoitan minä allekirjoittaja, vaimoni Annastina Aaprahamintyttären suostumuksella omistamani Wähäpourun talon maalta Sarkkilan kylästä tämän Punkalaitumen pitäjän kansakoulun omaksi pelto-

ja tonttimaata niin kutsutun Saniken Riihipellosta sen alan mikä sijoittuu valtamaantien ja Punkalaitumen joen väliin ja ulottuu Veisun raiasta (80) kahdeksankymmentä sylvää kirkkoon päin, ja minä omistan sen maakappaleen tästä päivästä alkain sanotun koulun omaisuudeksi ikuisiksi ajoiksi ilman verota ollen kunnalla kohta valta siihen alkaa kouluhuoneiden rakentamista. Tämän ohessa sitoudun myös koulun rakennuksen avuksi antamaan yhden vähemmän aittahuoneen. Wakaisemmaksi vakuudeksi olen tämän suostumukseni omakätisesti kirioittanut, Waimoni nimellä ja omalla nimelläni ja sinetilläni Warustanut. Punkalaitumella 23 päivä Joulukuuta v. 1873. Talollinen Juho Wähäpouru (sinetti), Annastiina Aprahamintytär (puum.). Todistavat: Matti Teinilä Heikki Moisio." Kansakoulun johtokunnan jäsenenä, sen taloudenhoitajana sekä muutenkin monin tavoin koulun hyväksi toiminut Juho Wähäpouru oli lahjoituksellaan osoittanut, että hänen työtään ohjasi todellinen, lämmin valistuksenharrastus. Samalla hän katkaisi kärjen kaikilta yrityksiltäkin tehdä koulusta kiertävä. Kunta tunnisi suurta kiitollisuutta lahjoittajaa kohtaan, 2. 1. 1874 pidetyssä kuntakokouksessa puheenjohtaja "esitteli, että lahjoittaja Joha Wähäpouru kunnan puolesta pitäis, kiitollisuuden osotteeksi saaman täydellisen vapauden kouluhuoneitten rakentamisesta nyt ja tulevina aikoina kuin myös niitten reilassa pitämisestä ikuisina aikoina, jonka vapauden antamiseen kokous myös yksimielisesti suostui". Samassa kokouksessa keskustellaan myös kouluhuoneitten rakentamisesta, mikä sitten nopeassa tahdissa suoritettiin. Tammikuun 10:ntenä kokoonnuttiin Sanikeen katsomaan paikkaa ja helmikuun toisena päivänä tehdään yksimielinen päätös: "kouluhuoneiden rakentaminen pannaan toimeen nyt kohta ja tehdään valmiiksi tämän vuoden sisällä semmoiseen kuntoon, että Tammi-kuun alussa v. 1875 niissä voidaan alkaa koulun pitäminen". "Pytinkiriviin" päätettiin laittaa kouluhuone, opet-

tajan asuinhuoneet sekä kunnanhuone, kaikkiaan ”5 huonetta ilman köökkiä, tampurin sekä kaksi yhdenkertaista komiroussia laudoista”. Ulkoriviin ehdotettiin talli, ratas-huone, navetta ja halkoliiteri. Rakennusaineet määrättiin kunnan manttaalinomistajien tuotavaksi, muut rakennuskustannukset suoritettavaksi kunnan äänten jälkehen rahassa. Rakennustoimikuntaan, jonka jäsenet saivat oikeuden suunnitella rakennuksen ulkomuodon ja muun kokoonpanon yksityiskohdat, valittiin esimieheksi kauppiamies A. Sortell ja jäseniksi talolliset Kaarle Lähti sekä Tuomo Vähäjaakola. Kustannusten jakamisen suhteen tehdään pöytäkirjaan lisäys: ”Jos manttaalittomat äänestäjät kunnassa tähän päätökseen ovat tyytymättömät, niin talolliset peräytyvät hirsien vientilupauksesta ja kouluhuoneet rakennetaan sitte kunnan äänten jälkehen.” Torpparit Henrik Haarakorpi ja Tuomas Uom valittivatkin päätöksestä maattomien edustajina maaherran virastoon. Maaherra katsoo 2. 10. 1874 antamassaan päätöksessä kuitenkin valituksen aiheettomaksi, sillä voimassaolevien lakien ja asetusten mukaan koulurakennuksen ja kunnanhuoneen rakennuskustannukset tulevat kaikkien kuntalaisten kannettaviksi. — Valittu rakennustoimikunta ryhtyy ponnekkaasti toimeen, 20. 4. 1874 he ”löydyttivät itsensä Mäenpään Yliuotilassa toimittamassa avisjoonia”. Annettuaan useita yksityiskohtaisia määräyksiä rakentamisen suorittamisesta, mm. kuinka malli ikkuniin ja ”roussiin” on otettava Yliuotilan uudesta rivistä, toimikunta myöntää rakentamisen Vihtori Uusi-uotilalle Oriniemestä. Hänen rakennusmestarinaan toimii Matti Riitingi, ja rakennus on valmiina tarkastettavaksi ja vastaanotettavaksi vuoden lopussa, kuten sopimus oli. Kuntakokouksessa 21. 12. 1874 valtuutetaan ”päättävää syyniä pitämään uuden kansakoulurakennuksen yli” varapastori F. J. Lilius, talolliset Viktor Isoerkkilä, Kristian Kelkka ja Heikki Moisio sekä torpparit Wilhelm Välimaa, Heikki Haarakorpi ja Kalle Okkeri.

Tarkastuslautakunta suorittaa tunnontarkan työnsä 2. 1. 1875 ja havaitsee varsin runsaasti puutteellisuuksia, jotka vaativat korjauksia. Kunnan suorittamien korjaustöiden vuoksi viivästyy koulun kevätlukukauden alku ja koulurakennuksen vihkiminen. Helmikuun 15:ntenä 1875 vietetään Punkalaitumella ensimmäistä koulujuhlaa, koulun alkaminen 18. 1. 1869 oli tapahtunut ilman juhlallisuuksia. Vihkimisestä oli kirkossa kuulutettu ja seurakuntalaisia olikin kerääntynyt erikoisen runsaasti tätä sivistyshistoriallista merkkipäivää viettämään. Johtokunnan pöytäkirja kertoo tilaisuudesta: "Toimituksen alkoi ensin Johtokunnan esimies Herra V. Pastori F. J. Lilius ja piti puheen kristillis-siveelliseltä kannalta. Senjälkeen koulunopettaja F. Auvinen lyhyessä esitelmässä muisteli niitä arvoisia henkilöitä, jotka Punkalaitumen koulun asiaa olivat edistäneet lahjoituksilla, neuvoilla, työllä ja toimella, sekä huomautti miten nykyajan toimet koskevat likeisesti yhteisen kansan korottamista henkisellä ja aineellisella alalla. Lopuksi veisasivat koulun nykyiset ja entiset oppilaat virren, jonka jälestä johtokunnan esimies rukoili apua ja siunausta koululle — joka täten koulun historialliseksi muistoksi pöytäkirjaan tallettiin." Kun koulu kesällä 1875 oli yksityisten keräämillä varoilla maalattu sekä pihamaa tasoitettu, sopi kirjeenvaihtajien jo kehaista: "Kansakoulua varten on meillä uusi muhkea rakennus kauniilla paikalla ja lähellä kirkkoa." Antaapa syrjäinenkin matkamies tunnustuksen: "koulurakennus on täälläkin siisti ja mukava". Syksyllä 1875 valmistuu vielä ulkohuonerivi, mihin ennenmainitun suunnitelman lisäksi on rakennettu kiuasmuurilla varustettu "pränni". Olisi luullut koulun rakennustensa puolesta nyt olleen kunnossa, mutta alkuaan huonosti laitettua rakennusta on vaikea saada lämpimämpiväksi. Koulun kevätlukukauden alkua joudutaan siirtämään kylmien huoneitten takia, ja sittenkin opettajan ilmoituksen mukaan "lapsiraukat saivat vilussa väristä kal-

man kylmässä kouluhuoneessamme". Uusiintuvilla korjauksilla tämä epäkohta saatiin poistetuksi.

Hallinto. Aikaisemmin mainittiin, kuinka kansakoulun sääntöjä valmistelevan toimikunnan ehdotus hyväksyttiin 8. 10. 1868. Vaikka ohjesäännöt olivat tietenkin laaditut suurin piirtein kansakouluasetuksen määräykset huomioonottaen, kuvastavat ne myös laatijainsa, ennen muuta kirkkoherra A. J. Saloviuksen, mielipiteitä koulusta.

Erikoisten ohjesääntöjen laatiminen ja vahvistaminen oli maalaiskansakouluille vapaaehtoista, eikä niitä ollutkaan likikään kaikilla v:n 1866 jälkeen perustetuilla kouluilla. Hattulan ja Someron kansakouluhistoriikkeissa ei mainita mitään ohjesäännöistä, Kokemäen v. 1871 laadittu "sääntöehdotus" taas muistuttaa sanamuodoltaan ja kokoonpanoltaan niin suuresti Punkalaitumen ohjesääntöä, että se ilmeisesti on viimeksimainitun mukaan laadittu, ellei kummallakin ole ehkä ollut sama esikuva. Yksityiskohtaisemmin ohjesääntöjä tarkastettaessa kiinnyy huomio paitsi siihen, että ne sisältävät useita säännöksiä, joitten paikka ei olisi pitempiaikaiseksi suunnitellussa ohjesäännössä, kuten esim. Auvisen valinta ensimmäiseksi opettajaksi ja pitäjän kirjaston yhdistämisen koulun kirjastoon, myös siihen, että sen määräykset parissa kohdin ovat ristiriidassa 11. 5. 1866 annetun kansakouluasetuksen kanssa. Ohjesäännön ensimmäisessä pykälässä sanotaan: "opetetaan sekä poika- että tyttölapsia —"; asetuksen mukaan (120 §) tämä ei ollut sallittua, elleivät he käyneet koulua eri aikoina, mitä tapaa ei Punkalaitumella noudatettu. Joissakin muissakin kouluissa oli alusta alkaen annettu yhteisopetusta, vaikka vasta v. 1886 asetuskin muutettiin lisääntyneen käytännön mukaiseksi. Opetusaineista mainitsee Punkalaitumen ohjesääntö: "— harjoitetaan lapset käsitöihin —"; kuitenkin ohjesääntö ei sisällä minkäänlaisia määräyksiä opettajattaresta, joka ohjaisi tyttöjä käsitöissä ja yleensä

sä huolehtisi tyttöoppilaista. Myöntäessään valtionapua senaatti kiinnittikin huomiota tähän puutteellisuuteen ja määräsi, että kouluun oli hankittava, niin pian kuin mahdollista, myöskin opettajatar, kuten asetuksen 127:s ja 129:s § määräävät.

Ensimmäiseen johtokuntaan ”nykyisin pitäjäseän asetetun kansakoulun ylitse” valittiin 24. 1. 1869 rovasti A. J. Salovius, pastori F. J. Lilius, rusthollari Matti Poutala, talolliset Matti Teinilä, Viktor Taalikka ja maa-kauppias Magnus Sahlberg. Vastoin juuri hyväksymiään ohjesääntöjä, joitten mukaan johtokunnassa on vain neljä jäsentä, on kuntakokous valinnut kuusi, mikä asetuksen mukaan oli ylin sallittu määrä. Kuusi jäsentä johtokunnassa säännöllisesti olikin tämän vaalin jälkeen. Ensimmäisenä johtokunnan puheenjohtajana toimi kirkkoherra A. J. Salovius kuolemaansa asti 6. 11. 1872. Aikaisemmin on mainittu, ettei kirkkoherra Salovius koulun perustamisen aikoihin ja koulutontin hankkimisen yhteydessä toiminut koulun hyväksi, siten kuin pitäjäläiset toivoivat. Johtokunnan esimiehen viran hän näyttää hoitaneen varsin huolellisesti. Kokouksissa hän oli ”suunnittamassa keskustelua”, keväisissä vuositutkinnoissa, jotka toisinaan hänen virkamatkojensa takia siirrettiin ohjesääntöjen määräämää aikaa myöhemmäksikin, hän piti aina puheen ja päätti tilaisuuden rukouksella. Lyhyehkölläkin toimikaudellaan hän siksi paljon kiintyi kansakouluun, että jälkisäädöksessään määräsi 2000 mk koululle rahastoksi, jonka korot oli käytettävä ”köyhäin lasten elatukseksi kansakoulussa”. Saloviuksen jälkeen peri esimiehen paikan pastori F. J. Lilius, joka koko Punkalaitumella oloaikansa oli ponnekkaasti työskennellyt koululaitoksen kehittämiseksi. Utterasti hän esimiesaikanaankin koetti valvoa koulun kehitystä, mutta luonteeltaan hän ei oikein sopinut yhteistyöhön muitten kanssa. Liliusta seurasi puheenjohtajana vv. 1878—1880 urkuri Isak Toriseva. Hänen esimieskautenaan uudistet-

tiin koulun ohjesääntö, järjestettiin opettajan palkkausta ja koetettiin koulun toimintaa muutenkin vakaannuttaa. Seuraavakin esimiehisuus oli lyhytaikainen, rovasti A. Cedberg toimi johtokunnan puheenjohtajana vuodet 1881—1884. Häntä seurasi hänen poikansa, kappalainen J. A. Leivo. Tasaisena ja rauhallisena henkilönä hän pitkänä puheenjohtaja-aikanaan ohjasi tämänkin koulun asioita samalla taistellen koko kansakoululaitoksen puolesta siinä vaiheessa, jolloin toista koulua yritettiin pitää. Hänen puheenjohtajana suorittamastaan työstä on kirjoitettu: "Kun kuntalaisten vanhempi polvi muistelee aikoja, jolloin täällä käytiin taistelua kansansivistyksen eteen, — — — muistaa se aina J. A. Leivon tämän taistelun ensimmäisenä rintamamiehenä, miehenä, joka ei väistynyt tuumaakaan tulisemmassakaan ottelussa, ei milloinkaan epäillyt lausua ilmi oikeata ajatustansa." Muista johtokunnan jäsenistä on ennen muita mainittava Juha Puru, jonka ansiot koulurakennuksen tontin lahjoittajana on jo edellä mainittu. Kuuluen johtokuntaan vuodesta 1871 alkaen hoiti hän taloudenhoitajan raskasta ja vastuunalaista tehtävää kolmattakymmentä vuotta. Jos alkuajan pöytäkirjoissa on mainintaa jonkin käytännöllisen tehtävän suorittamisesta, kellarin laitosta, ilmanvaihtotorvien ostamisesta, kartan liimaamisesta jne, on tavallisesti lisäys: "Puru toimittaa". Samalla hän oli voimakkaasti eläytynyt kansakoulun henkiseen merkitykseen, mikä ilmenee muutamista hänen kirjoittamistaan sanomalehti uutisista. Muista ajanjaksona 1869—1898 koulun johtokuntaan kuuluneista pitkäaikaisimmista jäsenistä mainittakoon talolliset Matti Teinilä, Erland Uotila, Vihtori Taalikka, Vihtori Iso-Erkkilä sekä Heikki Moisio. Alkuajan johtokunta seurasi varsin kiinteästi koulun kaikinpuolista kehitystä, se oli miltei täysilukuisena aina läsnä koulun kevätpäätäjaisissä ja kuusijuhlissa, kävipä se muulloinkin opetustyöhön perehtymässä. Johtokunnan asema oli siihen aikaan varsin itsenäinen.

Verrattain vapaasti se päättää raha-asioistakin, tyttöjen käsityön opettajattaren palkasta, kellarin laitoksesta, koska ei ehdi odottamaan kuntakokousta. Ohjesäännön perusteella se siirtää koulun alkamisaikaa syksyllä varsin usein, myöntää opettajalle virkavapautta, joskus pidemmältikin kuin ohjesääntö ja asetus sallivat, määrää käytettävät oppikirjat jne. Tärkeimpiä ja useimmin johtokunnan kokouksissa käsiteltyjä asioita olivat varattomien oppilaitten avustukset sekä alkuopetuksen puutteellisuus.

Ylimpinä hallinnollisina eliminä, joilla oli suoranainen henkilökohtainen kosketus maalaiskouluihin, olivat piiritarkastajat. Vuoteen 1874 ylitarkastaja Uno Cygnaeus huolehti yksin kaikkien koulujen tarkastuksesta, mutta Punkalaitumelle eivät hänen matkansa ulottuneet. Tarkastaja Julius Roschierin mainitaan olleen läsnä johtokunnan kokouksessa ja kevätlukukauden lopettajaisissa v. 1877. Tutkinnossa hän piti ”niin ihastuttavan ja koulua edistyttävän kehoituksen sekä lapsille että vanhemmille, että olisi suotava, jos hän aina olisi läsnä koulututkinnoissa”. Tarkastajat vaihtuivat tuolloin usein, eivätkä kaikki varsinaisen toimensa ja matkan pituuden vuoksi voineet ollenkaan pistäytyä Punkalaitumella. Tarkastaja P. Krank on tosin käynyt syyskuussa v. 1877. V. 1879 tarkastajaksi nimitetty, Kiikan kappalainen F. F. Colerus kävi sen sijaan useastikin. Hän oli läsnä kevättutkinnossa v. 1879, hän oli antamassa opettaja Eklundille virkavahvistuskirjan 19. 1. 1880, kevätlukukauden päättäjaisissä hän oli vielä läsnä vv. 1880—1885. Seuraavasta tarkastajan käynnistä on maininta vasta v. 1895, jolloin maisteri Oskar Fr. Borg oli läsnä lukuvuoden päättäjaisissä. — Tässä yhteydessä ansainnee maininnan, että jo koulun ensi lukukautena, toukokuussa 1869, läänin kuvernööri, kreivi C. M. Creutz, ollessaan virkamatkalla Punkalaitumella katsasti myös koulun sekä käynnillään ”havaitti ja lausui opettaja F. Auvisesta

korkia suosiollista mielihyväänsä siitä, että oppilaiset jo tänä ensimmäisenä lukukautena olivat paljon edistyneet taidossansa”.

Oppilaat. Koulun oppilasmäärästä ja kehityksestä voidaan jossakin määrin päätellä seutukunnan kouluharrastusta. Seuraavalla sivulla oleva taulukko näyttää Punkalaitumen ensimmäisen kansakoulun oppilasmäärän ja sen vaihtelun ensimmäisenä kolmenakymmenenä vuonna. Yhdeksän ensi toimintakauden kuluessa on oppilasmäärä verraten tasaisesti pysynyt 40:n kummallakin puolen. Ne pienet vaihtelut, mitkä tällä ajanjaksolla ilmenevät, selittyvät tilapäisistä eroamisista, joita alkuvuosina tapahtui aika usein, sekä siitä, että sellaisetkin, jotka olivat jo olleet vuoden, parikin poissa koulusta, palasivat sinne uudestaan lukukaudeksi, ehkä koko vuodeksikin. Näin tulee tilaston osoittama oppilasluku todellisuutta suuremmaksi, niin korkeata oppilasmäärää on tuskin koskaan samana päivänä ollut läsnä. Muutama esimerkki valaiskoon tätä koulunkäynnin epävakaisuutta. Ensimmäisellä lukukaudella jo erosi 38:sta oppilaasta kesken lukukautta 8. Lukuvuonna 1872—1873 on virallisen tilaston ilmoittama oppilasluku 12 tyttöä ja 32 poikaa, yhteensä 44. Näistä on syyslukukaudella mainittu päiväkirjassa vain 22, koko lukuvuotta ei ole koulussa käynyt edes neljäsosa oppilaista, vain 10; enemmän kuin neljä kuukautta 21 ja neljää kuukautta lyhyemmän ajan on opetusta seurannut 13. Syyslukukaudella 1872 on 16 aikaisemminkin käyneestä oppilaasta 2 tyttöä ja 14 poikaa; tytöistä toinen kävi kolmatta, toinen neljättä lukukautta, pojista 5 neljättä, 6 kolmatta ja 3 toista lukukautta, ja oli pojista yksi ollut lukukauden ja toinen lukuvuoden välillä koulusta pois. Syyslukukauden avajaisissa 4. 9. 1871 ilmoitautui vain 12 oppilasta, vaikka koko lukukauden aikana oli koulussa 25 oppilasta. Muut ilmoitautuivat seuraavina päivinä: 7. 9. yksi, 11. 9. kolme, 18. 9. yksi, 19. 9. yksi, 22. 9. yksi, 25. 9. kaksi, 9. 10. kaksi, 10. 10. yksi ja

	Oppilasluku			Uusia opp.			
	Tyt-töjä	Poi- kia	Yht	Tyt-töjä	Poi- kia	Yht.	
Kevätl. 1869	19	19	38				
1869—70	20	25	45				7 sl. alussa
1870—71	13	23	36				12 kl. "
1871 72	13	26	39				11 kl. "
1872—73	12	32	44	2	4	6	sl. "
1873—74	16	24	40				
1874—75	16	22	38				
1875—76	19	25	44				
				7	10	17	kl. "
				2	4	6	sl. "
				1	7	8	kl. "
				5	12	17	kl. "
				4	3	7	kl. "
				2	15	17	sl. "
				4	18	22	sl. "
				15	14	29	sl. "
				7	17	24	" "
				5	12	17	" "
				3	12	15	" "
						20	" "
				14	10	24	
						16	sl. "
						2	kl. "
						15	sl. "
				10	9	19	
						22	
				8	4	12	
				10	15	25	
Yhteensä	471	944	1473				
Keskämäärin	16,3	32,6	49,1				
				92			
				5,7			

7. 11., siis yli kaksi kuukautta koulur- alkamisesta, vielä 1. Lukukauden aikana erosi kuusi oppilasta, joiden eroamispäivät olivat: 6. 9., 7. 9., siis vain parisen päivää oltiin koulussa, 30. 9., 5. 10., 12. 10. ja 28. 10. Edelläesitetty tyypilliset esimerkit useasta kansakoulun alkuajan epäkohdasta osoittavat, minkälaisia vaikeuttavia tekijöitä koulutyön säännöllisellä kehityksellä oli voitettavanaan. Koulun opettajat ja ystävät tunsivat ne kipeästi, mutta niitä ei voitu poistaa kädenkäänteessä, se vaati useassa tapauksessa samanlaisen hiljaisen kehityksen kuin kansakoulun perustaminenkin. Porin tarkastajapiirin opettajat keskustelivat kokouksessaan 30. 3. 1875 myöskin siitä, mitenkä on meneteltävä niitten oppilaitten kanssa, jotka paljon laiminlyövätkä koulunkäyntiään. Eräitten puoltaessa jyrkkää erottamista huomautti opettaja Auvinen: "Jos kansakoulusta aina erotettaisiin ne oppilaat, jotka käyntiään laiminlyövätkä, silloin varmaan koulut maalla jäisivät tyhjiksi." Syyt tällaiseen ajoittaiseen koulunkäyntiin olivat monet. Toiset oppilaat olivat jo siksi vanhoja, etteivät he voineet mennä kouluun ennenkuin syystyöt kotona olivat tehdyt; toiset, varsinkin köyhemmät, joutuivat jättämään koulun, kun onnistuivat saamaan palveluspaikan. Myöskin vajavainen käsitys säännöllisen koulunkäynnin välttämättömyydestä ja hyödyllisyydestä oli vaikuttamassa, eräät oppilaat saapuivatkin vain valmistuakseen lukukinkereille ja eroamisen syynä mainitaan toisinaan rippikouluun meno. — Lukuvuodesta 1877—78 alkaa oppilasmäärän kehityksessä lyhyt ja suuri nousukausi, minkä jälkeen oppilaitten luku alkaa pysytteleä viidenkymmenen seutuvilla, useimmiten sen yläpuolella. Oppilasmäärän kohoaminen juuri tällä ajankohdalla, jolloin kouluikäisen nuorison lukumäärä on ehkä vähimmillään nälkävuosien vähäisen syntyväisyyden takia, on ihmeteltävää. Yhtenä syynä kohoamiseen on ilmeisestikin ollut oppilasmaksun poistaminen v. 1878 koulun ohjesääntöjä uudistettaessa; uudistusta perustel-

laankin sillä, että luullaan koulumaksun estävän monen kouluun pyrkimästä. Myöskin uudessa asevelvollisuuslaissa kansakoulun käyneille myönnetyt etuisuudet lisäsivät poikien lukua. Vaikuttavimpana tekijänä lienee kuitenkin ollut alkuopetuksen järjestäminen seurakunnassa. V. 1876 perustetaan kuusi kiertokoulua, ja samoihin aikoihin opettaja Eklund alkaa säännöllisesti pitää lastenkoulua syksyllä ennen varsinaisen kansakoulun avaamista. Niinpä lukuvuonna 1877—78 on tässä alkeiskoulussa 11 oppilasta, 1878—79 27 ja 1879—80 16 oppilasta. Kansakoulun oppilasmäärän nousua 1878—1879 paljon yli sallitun korkeimman määrän, kuudenkymmenen, alkaa johtokunta ja opettaja tiukentaa vaatimuksia sisäänpääsytutkinnossa sekä koettaa saada koulunkäynnin entistä säännöllisemmäksi. Syyslukukauden avajaispöytäkirjassa mainitaan ensi kerran muutamia hyljätyn heikon sisäluvun taidon takia ja samalla ”kirjoitettiin muistiin”, että kirkossa on monesti kuulutettu, ettei keskellä lukuvuotta oteta uusia oppilaita. Oppilaat alkavatkin olla koulussa yhä säännöllisemmin, niinpä lukuvuoden 1883—84 harvinaisen suuresta oppilasmäärästä, 69, kaikkiaan 55 kävi koulua yli 150 päivää, vaikka poissaolojen tuntimäärä oli koko tuntimäärästä 12,7 %, mikä oli korkeimpia koko Turun ja Porin läänissä. Yhä useampia pyrkijöitä on pakko hyljätä, ettei oppilasluku kohoaisi yli 50:n, mihin määrään korkein yhden opettajan oppilasmäärä oli v. 1886 alennettu. Joudutaanpa syksyllä v. 1896 hylkäämään 36:sta pyrkijästä 22. Tällainen uusiksi oppilaiksi pyrkivien lukumäärän huomattava lisääntyminen todistaa, että kansa oli alkanut käsittää kansakouluopetuksen merkityksen. Samalla se on kuitenkin osoituksena siitä, ettei Punkalaitumen kunta ollut aikoinaan huolehtinut toisen kansakoulun perustamisesta tai lisäopettajan ottamisesta. Oppilasmäärätaulukko osoittaa, että jo 1880-luvun ensi vuosina olisi ollut välttämätöntä laajentaa kunnan kansakoululaitosta. Kun siis kaikilla

halukkailla ei ollut mahdollisuutta päästä kansakouluun, ei oppilasluvun suhteellinen osuuskaan koko väestöstä täysin osoita kouluharrastuksen laajuutta. Punkalaitumen väestöstä muodostivat kansakoulun oppilaat v. 1870 11,8 ‰, v. 1875 10,3 ‰, v. 1880 8,9 ‰, v. 1885 11,1 ‰, v. 1890 14,6 ‰ ja v. 1895 18,3 ‰. Vastaavat luvut kouluikäisistä lapsista olivat v. 1872 (lasten iäksi laskettu 7—16 v.) 4,8 ‰, v. 1877 (7—16 v.) 4,8 ‰, v. 1882 (7—16 v.) 4,8 ‰, v. 1886 (7—16 v.) 3,0 ‰, v. 1891 (7—16 v.) 5,4 ‰ ja v. 1896 (7—15 v.) 9,0 ‰. Molemmat luku-sarjat vahvistavat sen tosiasian, ettei kansakouluakäyvien suhteellinen lukumäärä päässyt nousemaan kovin-kaan korkealle yhden koulun varassa niinäkään vuosina, jolloin kouluikäisten lasten luku laski nälkävuosien pienen syntyneisyyden johdosta. Vasta toisen koulun alkaminen v. 1890 jonkin verran kohottaa suhdelukuja. Jos vertaamme Punkalaitumen lukuja vaikkapa vain Porin ylärovastikunnan vastaaviin lukuihin havaitsemme, miten nopeasti Punkalaidun on jäänyt jälkeen yleisestä kehityksestä. Rinnakkain asetettuina osoittavat luvut seuraavaa kehitystä: v. 1877 Punkalaidun 4,8 ‰, koko rovastikunta 2,8 ‰; v. 1882 Pl. 4,8 ‰ — rk. 6,0 ‰, v. 1886 Pl. 3,0 ‰ — rk. 6,5 ‰; v. 1891 Pl. 5,4 ‰ — rk. 7,4 ‰; v. 1896 Pl. 9,0 ‰ — rk. 12,0 ‰.

Oppilasluvun kokonaismäärän kehityksen ohella herättäneen mielenkiintoa oppilaitten jakaantuminen iän ja vanhempien säädyn perusteella. Ensimmäiset tiedot oppilaiden iästä mainitaan kevätlukukaudelta 1872. Silloin oli tyttöjen keski-ikä 9,3 v., nuorin 8 v. ja vanhin 11 v., pojilla olivat vastaavat luvut: 12 v. — 9,5 v. — 16 v. Nämä luvut tuntuvat nykyoloissa korkeilta, kun ottaa huomioon, ettei koulussa tällöin tavallisesti käyty kahta vuotta enempiä. Vähitellen niistä kuitenkin tullaan alempiin. V. 1876—77, jolloin ensi kerran on neljä osastoa, on keski-ikä vielä 12 vuotta ääri-lukujen ollessa 9 ja 14 vuotta. Suunnilleen tällaisina luvut pysyivätkin

koko kolmikymmenvuotiskauden. Ainoa maininta oppilaitten vanhemmista on lukuvuodelta 1883—84, jolloin käuppiaitten ja käsityöläisten lapsia kävi koulussa 3, tilallisten 24 ja tilattomain 30. Tilattomain osuus oli siis 52,6 %, mikä on pienempi kuin tähän aikaan yleensä. Tähän on tietenkin vaikuttanut se, että varattomampien oli vaikea kauempaa käyttää lapsiaan koulussa. Yleensä koulu saikin oppilaansa lähistöltään, lukuvuonna 1883—84 oli 32 oppilaan matka alle puolen peninkulman, 23:n kotiin oli matkaa $\frac{1}{2}$ —1 peninkulmaa ja vain kahden koti sijaitsi yli peninkulman päässä koulusta, lukuvuonna 1888—89 olivat vastaavat luvut 37 — 14 — 1.

Edelläoleva katsaus Punkalaitumen kansakoulun alkuaikojen oppilasluvun kehitykseen ja oppilaitten ryhmittymiseen eri perusteitten mukaan voi monesta nykyajan oppivelvollisuuteen ja sen aiheuttamaan koulunkäynnin säännöllisyyteen tottuneesta tuntua masentavaltakin. Kaikkine vaihteluineen ja epäsuotuisaakin kehitystä ilmaisevine poikkeuksineen se osoittaa, että kansakoululaitos Punkalaitumellakin on voitokkaasti taistellut niitä moninaisia vastuksia vastaan, mitä uudella kansansivistystyömuodolla on ollut voitettavanaan. Punkalaitumen kansakoulun ei tarvinnut joutua missään suhteessa häpeään siinä tutkimuksessa, minkä tarkastaja Aksel Berner toimitti v. 1877 niistä 89 koulusta, mitkä olivat maamme vanhimpia ja joitten toiminta sen vuoksi oli vakaantuneinta. Berner oli käynyt tutustumassa Punkalaitumen koulun työhön helmikuussa 1875 kuulustellen lasten edistymistä. Muitten tutkittujen koulujen rinnalla oli Punkalaitumen koulun kehitys aivan tasaveroinen.

3. Väestö ja kansakoulu.

Kansakoulun perustaminen Punkalaitumelle ei tapahtunut kiihkeään taistelun tuloksena. Mieliä koulua kohdattiin alusta alkaen suurimmaksi osaksi suopeata, vaikkei tietysti voitukaan odottaa, että aivan uusi sivistyslaitos heti voitaisi pitäjän koko väestön suosion. Koulun oppilasmäärän kehitys osoittaa, että koululla oli aina takanaan siksi laaja kannattajajoukko, ettei se joutunut suoranaista oppilaspuutetta kärsimään. Ilman vastustajiakaan koulu ei ollut, ja sitkeällä työllä oli sen rai-vattava tietä epäilevien sydämiin.

Syyt, joitten perusteella väestö vastusti kansakouluja, olivat monet ja yhtä moninaiset olivat ne muodot, missä tämä vastustus ilmeni. Piintyneimpänä esiintyi ennakkoluuloisuus kaikkea koulusivistystä ja henkistä työtä kohtaan sekä vanhoillinen paikallaan-pysyväisyys. "Ei niitä kaikkia tarvita", "On ennenkin ilman kouluja toimeentultu" olivat usein käytetyt vastustuslauseet. Tähän liittyi pelko siitä, että koulua käyneistä tulisi "herroja", jotka eivät enää ruumiilliseen, jokapäiväiseen maamiehen työhön ryhtyisikään. Oppilaat saivat tuta tämän mielen ilmaisuja. Toiset talolliset, mutta varsinkin työväestö tahtoi pilkkaa "herroiksi". Väärän uskonnollisuuden varjolla toiset pitivät kaikkea maallista sivistystä turhuutena. Menivät he niin pitkälle, että koettivat tehdä turhaksi koulun työtä, uskottelivat lapsille, ettei sellaista missään ole, jota koulussa opetetaan, opettaja valehtelee. — Koulun vaatimat kustannukset olivat esteenä eräitten myöntyväisyydelle, Punkalaitumella ei tämä syy vastustukseen paljoa vaikuttanut. Tosin koulun Oriniemeen siirtoa puollettiin kustannusten halpuuden vuoksi ja tosin tilattomien puolesta valitettiin koulutalon rakentamisesta, mutta koulun ylläpitämiseksi tarvittiin tosiasiaassa sangen vähän verorahoja. Julkista vastustusta ilmeni harvassa, sitä enemmän oli hiljaista

jarrutusta, ei pantu lapsia kouluun. Tähän epäkohtaan kajoavatkin monasti sanomalehtien kirjeenvaihtajat. Erikoisesti tämä osoittautui tyttöoppilaitten vähäisessä luvussa, minkä opettaja Lehtiö kirjeessään "Kansakoulu"-lehteen 15. 1. 1878 arvelee johtuvan osaksi erityisen "tyttökoulun" puuttumisesta, osaksi "siitäkin hullusta mielipiteestä, ettei he tarvitsekaan sivistystä muka!". Vetoaapa eräs kirjoittaja verrattain jyrkin sanoin esivallan auktoriteettiin oppilaskysymyksessä. "Ja että se on esivallan kautta, kuin kansakouluja perustetaan — siinä pitäisi jo jokaisella ihmisellä oleman väkevä takaus kansakoulun hyödystä, ja vanhempain pitäisi sentähden suosiolla ja kiitollisuudella ottaman vastaan kansakoulut ja täydellä vakavuudella lähettämän sinne lapsensa. — ja jokainen, joka on esivaltaa vastaan, se on vastaan Jumalaa, vaan joka on Jumalaa vastaan, se saa tuomion päällensä." Kansakoulun kehittymistä ehkäiseviin tekijöihin voidaan vielä lukea liian suuret tulevaisuuden toiveet. Kansa odotti liikaa koulultaan, ennen kaikkea se odotti hedelmää liian nopeasti. Opetuksen tuloksen olisi pitänyt näkyä oppilaassa jo parin kuukauden koulunkäynnin perästä. Kun tätä ei huomattavasti ilmennyt, kun oppilaat "eivät enkelien kaltaisina ilmestyneet ympärillensä hyvyttä jakamaan", kyllästyivät monet ystävätkin kouluun ja jättivät kaiken huolen opettajan kannettavaksi, eivätkä ajatelleet, "että koulu tarvitsisi yhä uutta virkistystä ja sen puutteita tarvitsisi yhä poistaa". Kansanomaisen sattuvasti eräs kirjoittaja Uudessa Suomettaressa 8. 2. 1875 vetoaakin sananlaskuun: "Jouti köyhä keittää, mutt'ei joutanut jäähdyttää" ja huomauttaa, ettei se, joka jokusen vuoden työn perästä odottaa näkyväistä hyötyä kansakouluista, ole joutunut keittämäänkään.

Vähitellen kansakouluharrastus kuitenkin laajeni, alkuaan innokkaat, asialleen uskolliset taistelijat saivat rinnalleen uusia ja vastustajissakin alkoi silloin tällöin

ilmetä ymmärtävämpi käsitys. Vaikuttavimpana tekijänä tähän mielialan muutokseen oli kansakoulu itse. Toiminnallaan se osoitti epäluulot turhiksi. Oppilaista ei tullutkaan "herroja", vaan yhtä uutterasti he ponnistivat töissä kouluakäymättömän rinnalla. Olivatpa he oppineet lisäksi käsityönteon taidon. Käsitöitten oppimisen vuoksi moni poika ja tyttö lähetettiinkin kansakouluun. Pienellä ylpeydellä punkalaitumelaiset voivatkin tunnustaa, että heidän koulussaan oli käsityön opetus oivallisella kannalla. Niinpä kirkkoherra A. Cedberg Satakunnan Maanviljelysseuran kokouksessa Mäenpään Yliuotilassa 1883 keskusteltaessa kansan käsityöharrastuksen elvyttämisestä huomautti Punkalaitumen oloihin viitaten, että käsityö on alettava kansakoulussa, sitä tietä harrastus leviää kansankin keskuuteen. Toinen tekijä, joka opettaja Auvisen aikana suuresti edisti myöte-mielistä suhtautumista kouluun, olivat "adventtilaulajaiset", joita hän vuodesta 1870 lähtien oppilaineen järjesti ensimmäisen adventtisunnuntain jumalanpalveluksessa. "Sanomia Turusta"-lehden kirjeenvaihtaja kertoo: "Tämä oli ensimmäinen kerta täällä, kun seurakuntamme koulua käypä nuoriso antoi "meikäläisille" vanhemmille ihmisille kuulla, mitä koulu on vaikuttanut. Kaunista ja mieltäylentävää se on kuulla, kuin nuoret oppilaat taitavan opettajan johdannolla veisasivat juuri kun yhteen ääneen. Olispa se hauskaa kuunnella, jos nuo koulupojat ja työt, vielä toistenki menisivät kirkkoon veisaamaan, kumminki jonakuna juhla-päivänä, jolloin kirkossamme on ulko-seurakuntalaisiakin!" Niin, Punkalaidun voikin oman läänin rajapitäjäläisille esittää sellaista, mitä muualla ei vielä ollut. Sanomalehti uutisissa aina silloin tällöin "kerskataankin" läänin ensimmäisestä kansakoulusta. Lienee "kehuskelu" koskenut, koska "tyhmä talonpoika Tyrvästä" runoillessaan kotipitäjänsä koulupuuhista sanoo mm.: "Eikä tartte taidotonna, häpiällä häälytellä, rinnalla rajapitäjän." Sanomalehtikirjeistä havait-

seekin helposti, kuinka kansakoulu on hiljalleen lujittanut vaikutustaan. 1870-luvun alussa todetaan, kuinka "rahvas-kansa Turun läänissä ymmärtää myös jo osaksi, että kansan sivistys omistetaan meidän aikoina, ei ainoastaan kristillisen siveyden ja ihmisellisyyden, vaan myöskin taloudelliselta kannalta katsottuna yhteiskunnan tärkeimmäksi asiaksi". 1870-luvun loppupuolella kirjoitetaan, kuinka yhä useammat alkavat käyttää lapsiaan kansakoulussa, kuinka "on niitäkin perheitä, jotka ovat kaikki lapsensa käyttäneet opin otannoissa". Silloin ryhdytään jo huomaamaan, että "monessa kunnassa onkin kansakoulun vaikutus ollut hyvin lupaavainen. Monet vastuksetkin ovat niiden ahkerat opettajat hyväntahtoisten ja toimellisten johtokuntain avulla voittaneet". Ehdittäessä 1880-luvulle aletaan pitää itsestään selvänä, että koulussa on tarpeeksi oppilaita, ruvetaanpa virittämään keskustelua toisen kansakoulun välttämättömyydestä. "On jo näet tultu kyllin käsittämään opin arvo ja suuri hyöty." Kansakoulu oli tosiaankin itse hiljaisella uurasuksellaan raivannut tien väestön sydämeen, "kansakoulumme on jo itsestään tullut jotenkin kaikkien seurakuntamme jäsenten suosioon".

Varsin luotettavan arvostelun kansakoulun työstä saamme piispan- ja rovastintarkastus-pöytäkirjoihin liittyvistä seurakuntakertomuksista. Vuonna 1874 antamassaan kertomuksessa kirkkoherra K. A. Tallgrén toteaa kansakoulun toiminnan suuresti vaikuttaneen rippikoulunuorison parantuneeseen lukutaitoon. Samoin kirkkoherra Adolf Cedberg v. 1883 mainitsee: "lukutaitoa on täällä paljo edistänyt jo viisitoista vuotta vaikuttamassa ollut ylhäisempi kansakoulu". Mainittuna vuonna rovastintarkastuksen pitänyt lääninrovasti Oskar Ingelius lausuu: "Sekä ylhäisemmän kansakoulun opettaja että nämätkin (kiertokoulun opettajat) olivat kiitettävällä ahkeruudella ja myös silminnähävällä menestyksellä tehtävänsä toimitaneet, joka, erittäin mitä kristinopin taitoon tulee, kuu-

lusteltaessa ilmi-tuli." Nämäkin lausunnot arvioivat siis kansakoulun suorittaman työn jo sen ensi vuosista alkaen varsin tulokselliseksi.

Puhuttaessa väestön suhtautumisesta kansakouluun ei ole suinkaan unohdettava sitä vapaaehtoista toimintaa koulun ja sen oppilaitten hyväksi, mikä varsinkin kansakoulun parina ensi vuosikymmenenä oli vilkasta ja tuloksellista. Ensimmäisen ilmauksensa tämä vapaaehtoinen toiminta sai iltahuvien järjestämisessä. Näitten juhlien tulot käytettiin kansakoulun hyväksi joko vaatetusavuksi tai muuten etupäässä varattomien oppilaitten auttamiseksi. Runebergin muistoksi vietettiin juhlaa 9. 2. 1875, mikä juhla iltahuveineen lienee ollut ensimmäinen Punkalaitumella vietetty. Saavuttuaan paikkakunnalle keväällä 1875 Sulkavalle siirtyneen opettaja Auvisen tilalle ryhtyy opettaja Eklund innokkaaseen puuhaan iltahuvien pitämisen jatkamiseen. Joulukuun 29:ntenä 1875 on ensimmäiset hänen aikanaan, niissä mm. esitettiin kaksi näytelmäkappaletta: "Sotaiset Veljekset" ja "Kalatyttö". Juhlien erikoisen runsas puhdas tulo on mainittava, kokonaista 300 markkaa silloisissa oloissa oli kaunis saavutus. Tässä yhteydessä ei voi laajemmin selostaa niitä monia iltahuveja, joita kansakoulun hyväksi järjestettiin viime vuosisadan loppupuoliskolla.

Punkalaitumen kuntalaiset voivat varmaan todeta, että ne sanat, mitkä jo v. 1877 oli heidän koulunsa vaikutuksen johdosta sanottu, ovat toteutuneet. "Hiljainen ja huomaamaton on usein kansakoulun työ, mutta se kylvää kuitenkin siementään luotettavasti, ehkä vitkaan. Se on kasvava vesa, mutta siitä vesasta taidamme kuitenkin varmaan toivoa kerran ihanata puuta, jonka oksat leventävät yli koko Suomen maan ja joitten oksain varjoissa asuu kansa valistuneena ja Jumalata pelkäävänä."
